

Іна Бубновіч

DOI 10.15290/sw.2020.20.11

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
Філалагічны факультэт
Кафедра рускай філалогіі
tel.: + 375292859039
e-mail: ibubnovich@mail.ru
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3420-2869>

Жанна Сіплівеня

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
Філалагічны факультэт
Кафедра беларускай філалогіі
tel.: + 375298476956
e-mail: ioanna2010@mail.ru
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0405-1740>

Мянушкі як сродак рэпрэзентацыі язычніцкіх і хрысціянскіх вераванняў беларусаў

Ключавыя словы: мянушка, язычніцкія імёны, неафіцыйнае вулічнае імя, семантычная структура, апелятыў, фармант

1. Уводзіны

Агульнавядома, што ў старажытныя часы ўсходнія славяне з'яўляліся язычнікамі. На Беларусі язычніцтва ўзнікла з патрэбаў штодзённага сялянскага жыцця. Звышнатуральныя якасці нашы продкі прыпісвалі тым прадметам і з'явам прыроды, ад якіх залежалі вынікі іх гаспадарчай дзейнасці, або якія адыгрывалі значную ролю ў іх побыце: сонцу, зямлі, агню, раслінам. Звычай беларусаў найперш былі накіраваны на ўстанаўленне кантактаў са сваім жыццёвым асяроддзем з мэтай забяспечыць дабрабыт і поспех у працы.

Язычніцкія вераванні захаваліся ў народным менталітэце як падсвядомыя элементы, яны знаходзяць і сёння выяўленне ў сімволіцы

дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, абрадах і звычаях, фальклору, мове. У сістэме моўных адзінак старажытных вераванні і звычаі беларускага народа яскрава адлюстроўваюцца ў катэгорыі мянушак і прозвішчаў, якія з'яўляюцца важнай часткай гісторыка-культурнай спадчыны этнаса. Прычым уплыў язычніцкіх звычаяў, вераванняў, іх узаемадзеянне, цеснае перапляценне з хрысціянскімі абрадамі і поглядамі на Беларусі адчуваецца ў значна большай ступені, чым на іншых усходнеславянскіх землях. Заўважна гэта і пры аналізе мянушак насельнікаў Гродзеншчыны.

Падкрэслім, што за апошнія дзесяцігоддзі цікавасць да анаматычных праблем прыкметна актывізавалася, аб чым пераканальна сведчаць шматлікія публікацыі навуковага і навукова-метадычнага характару. Сярод іх трэба прыгадаць даследаванні М. В. Бірылы, В. П. Лемцюговай, Г. М. Мезенкі, В. В. Шура, Г. К. Усціновіч і інш. Аднак пры ўсім багаці і разнастайнасці прац па беларускай антрапаніміі мянушкі як асобы клас онімаў, якія з'яўляюцца важнай часткай лексічнай сістэмы мовы і вызначаюцца адметнымі спосабамі і сродкамі ўтварэння, асаблівасцямі функцыянавання і распаўсюджвання, застаюцца маладаследаванымі. У мовазнаўчай літаратуры сустракаем толькі асобныя артыкулы П. У. Сцяцко, А. І. Грынавецкене, Н. Н. Крыўко, В. А. Капыткі, Г. К. Семяньковай, прысвечаныя вывучэнню мянушак, што выкарыстоўваюцца ў розных беларускіх гаворках. Не атрымалі належнага апісання і мянушкі, у семантычнай структуры якіх выяўляюцца сляды язычніцкіх вераванняў і хрысціянскага светаўспрыняцця беларусаў. Між тым, падобныя антрапонімы раскрываюць не толькі прынцыпы іменавання асобы ў беларусаў, але выяўляюць асаблівасці светабачання нашых продкаў, адлюстроўваюць іх старажытныя філасофскія і рэлігійныя погляды і культуры.

2. Сляды язычніцкіх імёнаў у мянушках беларусаў

Значым, што першай рэлігіяй, якая ўключала ў сябе рознастудыяльныя этнічныя вераванні – найперш татэмізм, анімізм і фетышызм, – было язычніцтва. Па словах шматлікіх навукоўцаў, гэта цэлы комплекс светапоглядных, этычных, маральных норм, традыцый, звычаяў, што склаліся ва ўсходніх славян. Язычніцтва з'яўлялася своеасаблівай рэлігійнай формай асваення чалавекам свету. Уяўленні пра свет і соцыум у старажытных славян засноўваліся на татэмізме – веры

ў татэмнага продка і кульце татэмаў. На думку продкаў, жыццёвая сіла можа свабодна пераходзіць з адной формы ў іншую і заставацца нязменнай пры ўсіх знешніх метамарфозах яе ўладальніка. Душа расліны ці жывёлы першапачаткова магла жыць у чалавечым целе, а душа чалавека – у любой іншай істоце, што была надзелена рознымі чалавечымі ўласцівасцямі і якасцямі, у тым ліку мысленнем і воляй [Рогалев 2009, 13]. Згодна з перакананнямі беларусаў, дух памерлага чалавека жыве ў яго імені. Менавіта гэтай акалічнасцю тлумачыліся традыцыі іменавання асобы ў дахрысціянскі перыяд. У найўнай карціне свету ўсходніх славян некаторыя прадстаўнікі прыроды надзяляліся чалавечымі рысамі, рэпрэзентавалі пэўныя бакі жыцця чалавека. Таму, даючы дзіцяці імя жывёлы ці расліны, бацькі хацелі перадаць яму такія якасці, як прыгажосць, спрытнасць, моц, кемлівасць і г. д. Інакш кажучы, існаванне імёнаў накшталт *Галуба, Дабрыла, Ждан, Красуля, Мілка, Хацячн*, якія бытуюць і на Гродзеншчыне, звязана з імкненнем бацькоў укласці ў імя дзіцяці свае пажаданні ў яго будучым жыцці [Зинин 1972, 44].

Такім чынам, большасць язычніцкіх імёнаў да нашага часу дайшлі ў выглядзе мянушак, якія ў дахрысціянскі перыяд выконвалі не толькі намінацыйна-ідэнтыфікацыйную, але і прафілактычна-пажадальную функцыю. На Гродзеншчыне ўжыванне вулічных прозвішчаў-мянушак – і сёння досыць распаўсюджаная з’ява. Як падкрэслівае У. Івашка, мянушкі – гэта адзін з элементаў язычніцкай сістэмы імёнаў з апелятыўна значымымі асновамі. «Так, ва ўсходніх славян, – адзначае даследчык, – пасля прыняцця хрысціянства апрача кананічнага, царкоўнага імя, кожны чалавек меў яшчэ і язычніцкае, якое паступова саступіла месца праваслаўнаму» [Івашка 1991, 218]. У адрозненне ад афіцыйных прозвішчаў, якія, як правіла, не маюць нічога агульнага з першапачатковым іх зместам і не характарызуюць носбіта таго ці іншага прозвішча, мянушкі нярэдка не толькі канкрэтна называюць асобу, але і трапна, дакладна характарызуюць яе па пэўнай адметнай асаблівасці: знешнім выглядзе, фізічных і псіхічных якасцях ці разумовых здольнасцях чалавека, паказваюць на род заняткаў, прафесію, пасаду, сацыяльны стан уладальнікаў адпаведнай мянушкі. Разам з тым, большасць імёнаў-мянушак, якія сёння нам падаюцца зневажальнымі, «у мінулым не ўспрымаліся так эмацыянальна, яны здаваліся натуральнымі, проста канстатавалі факт. Акрамя таго, некаторыя з іх узыходзілі да так званых засцерагальных імён, асноўнае прызначэнне якіх было зберагчы дзіця ад хвароб і жыццёвых цяжкасцей, даць яму магчымасць выжыць» [Ляшкевіч 2006, 186]. Таму ў старажытны перыяд

іменем магло стаць практычна любое слова, суадноснае з апеляты-вамі розных прадметна-тэматычных груп. На Гродзеншчыне асаблівае пашырэнне маюць мянушкі, утваральныя асновы якіх суадносяцца з назвамі жывёл, птушак, раслін: *Бабёр* ‘мянушка мужчыны, які мае вялікія пярэднія зубы’, *Быж* ‘мянушка фізічна дужага мужчыны’, *Белка* ‘мянушка хлопца з дагледжанымі, пушыстымі светлымі валасамі’, *Бусел* ‘мянушка высокага худога мужчыны’, *Вожык* ‘мянушка мужчыны, у якога валасы на галаве тырчаць, як у вожыка іголки’, *Дзік* ‘мянушка дужага мужчыны, невялікага росту, з густымі чорнымі валасамі’, *Журавель* ‘мянушка маладога мужчыны, худога, высокага росту’, *Кошка* ‘мянушка маладой кабеты, якая заўсёды ходзіць з доўгімі пазурамі’, *Качур* ‘мянушка мужчыны, які перамяшчаецца марудна, перавальваючыся з нагі на нагу’, *Конік* ‘мянушка пажылога працавітага мужчыны’, *Змей* ‘мянушка хітрага мужчыны’, *Ліса* ‘мянушка хітрай немаладой жанчыны, якая ўсё робіць з разлікам’, *Мурашка* ‘мянушка руплівай, працавітай жанчыны’, *Мядзведзь* ‘мянушка высокага, фізічна моцнага, поўнага мужчыны’, *Муха* ‘мянушка надакучлівага хлопца, які ўвесь час чапляецца да дзяўчат’, *Сарна* ‘мянушка жвавай, рухавай жанчыны’, *Сарока* ‘мянушка хітрай, спрытнай на язык жанчыны’, *Гарбуз* ‘мянушка поўнага маладога мужчыны, невялікага росту, круглатварага’, *Краніва* ‘мянушка спрытнай на язык жанчыны, якая любіць жартаваць’ і пад.

Нярэдка сустракаюцца мянушкі, што пэўным чынам указваюць на адметнасці асобы першапачатковага носьбіта імені – знешні выгляд, разумовыя здольнасці, рысы характару: *Белыя* ‘мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле мянушкі бацькі, які меў светлыя валасы’, *Дужыкі* ‘мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле мянушкі дзеда, фізічна моцнага, высокага чалавека’, *Хітруны* ‘мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле мянушкі дзеда, сквалпага чалавека, які ва ўсім хацеў мець сваю выгаду’ і інш.

Неабходна падкрэсліць, што яшчэ напярэдадні хрысціянізацыі ў нашых продкаў склаўся пантэон багоў, якія мелі антрапаморфны выгляд (выглядалі як людзі). Галоўнымі багамі лічыліся Пярун (бог грому, маланкі і вайны, ад волі якога залежалі поспехі сялян у земляробстве [Лыч 1996, 9]), Сварог (бог неба), Ярыла (бог сонца), Велес (бог-абаронца хатняй жывёлы), Дажбог, Хорс і інш. Першыя багі, якім пакланяўся чалавек, – вынік персаніфікацыі прыроды; чалавек адухаўляў усё, з чым штодзённа сутыкаўся, чаго баяўся. Багамі станавіліся тыя сілы, якія рэальна маглі паўплываць на жыццё людзей, прынесці ім шкоду ці карысць.

Сляды старажытных вераванняў беларусаў выяўляюцца і ў антрапаніміконе. Так, сярод зафіксаваных на Гродзеншчыне мянушак сустракаем найменні *Жыжаль* ‘мянушка старога чалавека, які працаваў кавалём’, *Пярун* ‘мянушка мужчыны, які часта паўтарае: «А Пярун яго знае!»’, *Перуніха* ‘мянушка сварлівай жанчыны’, *Перуніхі* ‘мянушка жанчын-сясцёр’, *Зюзя* ‘мянушка злоснай, сварлівай жанчыны’, *Зюзі* ‘мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле мянушкі бабулі’, *Вялесік* ‘мянушка ветэрынара, дзед якога таксама лячыў жывёлу’, *Вялесіха* ‘мянушка жанчыны, дадзеная паводле мянушкі бацькі’, *Велясы* ‘мянушка сям’і, якая мае вялікую гаспадарку’, *Ярылы* ‘мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле мянушкі дзеда, які ў маладосці меў светлыя валасы, густыя і доўгія’.

Занатаваны ў гаворках Гродзеншчыны і мянушкі, што матывуюцца апелятывамі – найменнямі незразумелых для чалавека, а таму пагрозлівых з’яў прыроды. Напрыклад: *Гром* ‘мянушка неспакойнага мужчыны, які размаўляе гучна, магутным басам’, *Мяцеліца* ‘мянушка вельмі рухавай, энергічнай, жвавай жанчыны сталага ўзросту’, *Маланка* ‘мянушка жанчыны-свавольніцы’, *Маланка* ‘мянушка сварлівай жанчыны’, *Маланка* ‘мянушка скрытнай на язык жанчыны’. Да таго ж, нам бачыцца цесная сувязь грому і маланкі са славянскім богам Перуном, які кіраваў імі. Магчыма, маланка ва ўяўленні продкаў беларусаў успрымалася як багіня, памочніца Перуна.

Нямала захавалася мянушак, асновай для ўзнікнення якіх сталі назвы міфалагічных істот. З’яўленне такіх неафіцыйных імёнаў звязана з тым, што чалавек не заўсёды мог патлумачыць прычыны многіх з’яў, таму верыў у існаванне добрых і злых духаў, якія ахоўвалі яго, засцерагалі або, наадварот, стараліся нашкодзіць: *Русалачка* ‘мянушка дзяўчыны з доўгімі прыгожымі валасамі’, *Русалка* ‘мянушка жанчыны з доўгімі валасамі, хітрай і сквапнай’.

Згодна з усходнеславянскімі паданнямі, над лясамі і ўсім, што ёсць у чалавека, валадарыць лешы. Ва ўяўленні беларуса ён жыве ў лесе і наводзіць страх сваім выглядам і моцай на тых, хто адважыцца парушыць яго спакой [Багдановіч 1995, 77–78]. Відаць, такая асацыяцыя паслужыла падставай для ўзнікнення мянушак *Лешы* ‘злосны, нелюдзімы стары мужчына’, *Лешы* ‘дрэнна апрануты, даўно нястрыжаны мужчына’.

Як хатняя нячыстая сіла вядомы ў беларусаў змей, які часта пры выкананні пэўных умоў, носіць багатаму грошы. Змей, на думку А. Я. Багдановіча, з’яўляецца перажыткам персаніфікацыі [Багда-

новіч 1995, 73–75]. Аднак зафіксаваная намі мянушка *Змей* выразна адлюстроўвае новыя рэаліі: *Змей* ‘мянушка мужчыны, які злоўжывае гарэлкай’.

Адмоўныя асацыяцыі продкаў беларусаў былі звязаны і з моцным ветрам. Напрыклад, Падвей – дух, які круціцца ў віхры, можа накінуць на чалавека хваробу: адыме мову, скруціць галаву на бок і інш. [Багдановіч 1995, 75]. Сёння на Гродзеншчыне мы сустракаем мянушку *Падвей* ‘мянушка мужчыны, ад якога людзі не ведаюць, чаго чакаць’. У аснове неафіцыйнага вулічнага імя *Сівер* ‘мянушка старога мужчыны, нястрыманага і нелюдзімага’ ляжыць назва халоднага зімняга ветру.

Функцыянаванне яшчэ адной шматлікай у колькасных адносінах групы мянушак звязана з дзейнасцю варажбітак, знахараў, што карысталіся павагай у беларусаў з даўніх часоў. У названай групе зафіксаваны такія вулічныя імёны-мянушкі, як *Вядзьмак* ‘мянушка мужчыны-знахара’, *Знахар* ‘мянушка мужчыны, які ведаў замовы і займаўся знахарствам’, *Знахарка* ‘мянушка жанчыны, якая лечыць замовамі’, *Чарадзейка* ‘мянушка жанчыны, якая лечыць аднавяскоўцаў зёлкамі’, *Шаптун* ‘мянушка мужчыны-знахара, дадзеная паводле яго звычкі вельмі ціха прагаворваць замову’, *Знахар* ‘мянушка дзеда, які шмат ведаў пра лекавыя расліны’, *Знахар* ‘мянушка дзеда, які лячыў замовамі’, *Калдун* ‘мянушка мужчыны-знахара’.

Радзей на Гродзеншчыне сустракаем мянушкі, паходжанне якіх звязана з язычніцкімі святамі, абрадамі: *Калядовы* ‘мянушка мужчыны, у якога яшчэ ў дзяцінстве памерлі бацькі, таму аднавяскоўцы з мэтай дапамогі запрашалі яго да сябе пажыць. Так ён жыў, „калядаваў” у кожнай хаце каля тыдня’, *Шчодры Ванька* ‘мянушка мужчыны, які мае звычку частаваць на шчодрую куццю (13 студзеня) дзяцей і жанчын самаробнымі цукеркамі’.

3. Адлюстраванне хрысціянскага светаўспрыняцця ў сістэме мянушак беларусаў

З X ст. на этнічных беларускіх землях пачало распаўсюджвацца хрысціянства, якое з’яўлялася другім пасля язычніцтва этапам рэлігіі. Ад язычніцтва хрысціянства адрознівалася не столькі рэлігійнай сутнасцю, колькі той класавай ідэалогіяй, якая наклалася амаль за тысячу гадоў на старажытныя вераванні славян. Прыняцце хрысціянства ва ўсходніх славян, у тым ліку на беларускіх землях, мела выключ-

на важнае гістарычнае значэнне. Яно супала па часе з усталяваннем дзяржаўнасці на тэрыторыі сучаснай Беларусі і, безумоўна, станоўча паўплывала на ход гэтага працэсу.

З распаўсюджваннем хрысціянства паступова пачало фарміравацца саслоўе духавенства, якое склалі самыя адукаваныя і ўплывовыя людзі. Вынікі гэтага працэсу заўважаюцца і ў сістэме ўласных асабовых імёнаў. Так, з пашырэннем хрысціянства ўтварылася група мянушак ад апелятываў, што называюць розных прадстаўнікоў царкоўнай іерархіі. Часцей такія вулічныя імёны звязаныя з непасрэдным удзелам іх носьбітаў у набажэнстве. У іншых выпадках асобы, якія маюць падобныя мянушкі, вылучаюцца сярод аднавяскоўцаў надзвычайнай набожнасцю: *Багамаз* 'мянушка мужчыны, што прыслужвае ў царкве', *Багамол* 'мянушка мужчыны, што прыслужвае ў царкве', *Багамолка* 'мянушка кабеты, якая кожную нядзелю, не зважаючы на надвор'е, пешшу ходзіць на службу ў царкву, якая размешчана за тры кіламетры ад вёскі, дзе жыве жанчына', *Манах* 'мянушка набожнага мужчыны', *Святоша* 'мянушка мужчыны, які кожны дзень ходзіць у касцёл', *Царкоўнік* 'мянушка мужчыны, які з малых гадоў прыслужваў святару ў царкве', *Манашка* 'мянушка набожнай жанчыны', *Манашка* 'мянушка набожнай жанчыны, якая ніколі не была замужам', *Манашка* 'мянушка нелюдзімай жанчыны', *Папчук* 'мянушка мужчыны, які вучыўся на святара'.

У некаторых выпадках падставай для ўзнікнення мянушак, у аснове якіх ляжыць найменне асобы, што мае адносіны да набажэнства, маглі быць вызначальныя асаблівасці паводзін носьбітаў мянушак: *Дзяк* 'мянушка маладога мужчыны, які часам прыслужвае ў царкве', *Ксёндз* 'мянушка нежанатага мужчыны', *Манашка* 'мянушка ціхай дзяўчыны, якая не наведвае дыскатэк, а таксама іншых забаўляльных мерапрыемстваў, што падабаюцца моладзі', *Манашка* 'мянушка сціплай жанчыны', *Манах* 'мянушка мужчыны, які звычайна апранае доўгі чорны плашч або доўгае чорнае паліто', *Манашка* 'мянушка жанчыны, якая носіць доўгую цёмную вопратку', *Манашкавыя* 'мянушка набожнай сям'і' і г. д.

Мянушкі маглі ўзнікнуць у выніку пэўных здарэнняў, выпадкаў, якія так ці інакш звязваюць людзей з царквой, касцёлам: *Папок* 'мянушка мужчыны, які жыве на месцы былога касцёла', *Папок* 'мянушка мужчыны, які пабудаваў хату на месцы, дзе раней стаяла царква, якую знішчылі яшчэ ў даваенны час', *Папок* 'мянушка мужчыны, які вучыўся ў духоўнай семінарыі, але па нейкіх прычынах быў адлічаны з ліку навучэнцаў'.

Неафіцыйныя вулічныя імёны, вытворныя ад асноў разгледжаных вышэй найменняў, нярэдка атрымліваюць члены сямей прываслаўных святароў. Пакажам дзеля прыкладу: *Папіха* ‘мянушка дзяўчыны, дзед якой прыслужваў у царкве’, *Папоў* ‘мянушка юнака, сына папа’, *Папчук* ‘мянушка сына папа’.

Зафіксаваны на Гродзеншчыне і мянушкі, што матывуюцца назвамі Вярхоўнага бажства, Усявышняга Тварца, найменнямі святых: *Бажок* ‘мянушка вельмі набожнага мужчыны’, *Божка* (і варыянт *Бажко*) ‘мянушка чалавека, які мае звычку ўздыхаць, звяртацца бясконца да Бога, божкаць’, *Багіня* ‘мянушка жанчыны, якая заўсёды прыгожа апранаецца’, *Лазар* ‘мянушка маладога мужчыны, які прыслужвае ў царкве’, *Апостал* ‘мянушка мужчыны, які ў маладосці прыслужваў у царкве’, *Магдаліна* ‘мянушка старой набожнай жанчыны’, *Святы Дух* ‘мянушка худога, невысокага росту мужчыны’, *Божы Ангел* ‘мянушка набожнага старога чалавека’, *Божы адуванчык* ‘мянушка спакойнага, ціхага мужчыны (так яго называлі ў старасці)’.

Ад назвы рэлігійнага свята паходзіць антрапонім *Юр’еў Дзень* ‘мянушка мужчыны-гультая’.

Асобныя мянушкі ўзніклі ў выніку частага выкарыстання чалавекам выслоўяў, звязаных з рэлігіяй, зваротаў да Бога, зваротаў-заклінанняў: *Божа мой* ‘мянушка мужчыны, які ў размове часта ўжывае гэтыя словы’, *Яйбогу* ‘мянушка жанчыны, якая мае звычку заканчваць сказ словамі: «Яй богу!»’.

На Гродзеншчыне выкарыстоўваюцца мянушкі, утвораныя ад назваў месцаў, якія хрысціяне звязваюць з пакутамі (*Пякельнік* ‘мянушка мужчыны, у якога жонка злоўжывае гарэлкай’, *Пакутнік* ‘мянушка мужчыны, які ніколі не адважваецца прарэчыць жонцы, баіцца яе’).

Пашырэннем вызначаюцца мянушкі, якія матывуюцца найменнямі асобы і дадзены паводле іх заганных паводзінаў. Ва ўспрыняцці беларусаў заганныя ўчынкі маглі быць абумоўлены ўплывам нячystай сілы. Так, на Гродзеншчыне бытуюць мянушкі тыпу *Бес* ‘мянушка мужчыны, які з усімі сварыцца’, *Сатана* ‘мянушка пажылога мужчыны, злога, з наравістым характарам’, *Сатана* ‘мянушка жанчыны, якая не верыць у Бога’, *Сатана* ‘мянушка жанчыны, якая не верыць у Бога і не ходзіць ні ў царкву, ні ў касцёл’, *Чорт* ‘мянушка мужчыны з дзёрзкім характарам’, *Чорт* ‘мянушка разбэшчанага хлопца’, *Чорт* ‘мянушка мужчыны, дадзеная паводле мянушкі прадзеда, які займаўся чорнай магіяй’, *Чорт* ‘мянушка нелюдзімага мужчыны, які капаў студні’, *Чорт* ‘мянушка спрытнага маладога мужчыны’, *Шатан* ‘мянушка рухавай жанчыны’, *Шатан* ‘мянушка хлопца, які

вельмі хутка ездзіць на аўтамабілі, нярэдка парушаючы правілы дарожнага руху’, *Шатан* ‘мянушка хлопца, які абыякава ставіцца да любой справы’, *Чортаў бацька* ‘мянушка мужчыны, злоснага і нелюдзімага’.

Сустракаюцца супольныя мянушкі членаў адной сям’і: *Чорцікі* ‘мянушка членаў сям’і, у хаце якіх заўсёды брудна’, *Шатаны* ‘мянушка членаў сям’і, у якой гаспадар і яго сыны нідзе не працуюць’.

Як найменні, ускосна звязаныя з чорнай магіяй, з успрыняццем у славянскай культуры чорнага колеру як праявы нячысціка, супрацьлеглага светламу, „боскаму”, можна разглядаць састаўныя мянушкі, у склад якіх уваходзіць лексема чорны ‘злы, нядобры, негатыўны’. Напрыклад: *Чорна Лёдзя* ‘мянушка жанчыны, якая заўсёды нешта недагаворвае’, *Чорна Пані* ‘мянушка незаможнай жанчыны, злой і нелюдзімай’, а таксама субстантываваныя прыметнікі, якія ўжываюцца ў якасці мянушкі *Чорна* ‘мянушка вельмі злой жанчыны, якую лічаць вядзьмаркай’, *Чорна* ‘мянушка старой бабы-знахаркі’.

Занатаваны ў гродзенскіх гаворках мянушкі, у аснове якіх ляжаць назвы, што абазначаюць асоб паводле іншага веравызнання, розных плыняў у хрысціянстве, або выклікаюць пэўныя асацыяцыі з прадстаўнікамі іншых рэлігій: *Яўрэі* ‘мянушка членаў сям’і паводле веравызнання’, *Баптыст* ‘мянушка мужчыны, дадзеная паводле веравызнання’, *Бапціставыя* ‘мянушка членаў сям’і’, *Бапціставыя* ‘мянушка членаў сям’і, дадзеная паводле мянушкі бацькі’, *Палячка* ‘мянушка набожнай жанчыны, якая часта ходзіць у касцёл’.

Радзей у якасці мянушак выкарыстоўваюцца словазлучэнні, пабудаваныя на аснове антытэзы: *Святы Злодзей* ‘мянушка набожнай жанчыны, якая кожную нядзелю ходзіць на службу ў касцёл, але пры гэтым вызначаецца заганнай рысай характару – мае звычку красці’.

Пашыраныя на Гродзеншчыне мянушкі, якія можна разглядаць як вынік адмоўных адносін у прадстаўнікоў хрысціянства да леварукіх: *Ляўша* ‘мянушка гультаяватага чалавека’, *Ляўша* ‘мянушка хлопца, які ўсё робіць левай рукой’, *Ляўшучка* ‘мянушка жанчыны, якая ўсё робіць левай рукой’ і інш.

Адзначаны асобныя выпадкі, калі на базе мянушкі ўтварылася прозвішча, якое ў далейшым паслужыла асновай для ўзнікнення новай мянушкі: *Попік* ‘мянушка мужчыны паводле прозвішча Папко’, *Чорт* ‘мянушка мужчыны паводле прозвішча Чарток’. Заўважым, што на сучасным этапе развіцця беларускага грамадства мы маем справу з вялікай колькасцю прозвішчаў, якія ўзыходзяць да мянушак, звязаных з назвамі славянскіх багоў, міфічных істот: *Веляс*, *Ярміла*, *Чарток*,

Чорцік, найменняў асоб паводле веравызнання, выканання службовых абавязкаў у царкве і інш.: *Папко, Папоў, Дзяковіч, Панамар, Ксяндзоў*.

Сёння на Гродзеншчыне праз уздзеянне мастацкай літаратуры, СМІ, кінематографа пашыраюцца мянушкі, звязаныя са звычаямі і вераваннямі насельнікаў іншых краін: *Гоблін* ‘мянушка мужчыны, падобнага на такую міфалагічную істоту’, *Гном* ‘мянушка мужчыны маленькага росту’, *Факір* ‘мянушка цёмнакурага мужчыны’, *Цыклоп* ‘мянушка жанчыны, якая кепска бачыць на адно вока’, *Цыклоп* ‘мянушка хлопца, які пры апагляданні пра розныя здарэнні шырока расплюшчвае вока’, *Эльф* ‘мянушка мужчыны малога росту’, *Эльф* ‘мянушка малядой дзяўчыны, з вялікімі вушамі, малога росту’.

Як і іншыя катэгорыі онімаў, па структуры мянушкі могуць быць простымі (складаюць пераважную большасць адзінак), складанымі і састаўнымі, прычым апошнія дзве групы разгледжаных вышэй неафіцыйных вулічных імёнаў вызначаюцца меншым пашырэннем на Гродзеншчыне. Простыя па структуры мянушкі ўзніклі пераважна шляхам семантычнай дэрывацыі – у выніку пераасэнсавання апелятываў або ўласных назваў, што сталі асновай для ўтварэння мянушак (*Мяцеліца, Гром, Пярун, Маланка, Зюзя, Лешы, Поп, Ксёндз, Дзяк* і інш.).

Суфіксальным спосабам утварылася нешматлікая колькасць мянушак. Пэўнай прадуктыўнасцю пры ўзнікненні мянушак характарызуюцца суфіксы *-ік* (*Вялесік*), *-ак* (*Вядзьмак*), *-ун* (*Шаптун*), *-ок* (*Папок, Бажок*), *-ук* (*Папчук*) і інш.

Асобныя мянушкі сталі вынікам пераасэнсавання апелятываў, што маюць пашырэнне не толькі ў літаратурнай, але і ў дыялектнай мове (апошнія ў сваю чаргу ўтварыліся шляхам суфіксацыі накшталт *Царкоўнік, Пякельнік* або складана-нульсуфіксальным спосабам тыпу *Багамаз, Багамол*).

Зафіксаваны назвы асобы жаночага полу, абумоўленыя мянушкай мужа, звязанай з родам яго дзейнасці, заняткаў. Як правіла, жаночыя мянушкі ўтвораны пры дапамозе фарманта *-іх-а*: *Паніха, Чарціха*. Зрэдку ўказаны фармант бачым у структуры мянушак жанчын, дадзеных паводле мянушкі бацькі (*Вялесіха*). У нешматлікую групу аб’ядноўваюцца мянушкі жанчын, што ўзніклі ад найменняў асобы мужчынскага полу пры дапамозе суфікса *-к-а*: *Знахарка, Чарадзеяка*.

Флексійным спосабам утвораны сямейныя мянушкі *Яўрэі, Чорцікі*. Нярэдка мянушка з’яўляецца сродкам называння двух чалавек, якія складаюць адно цэлае ў пэўных адносінах або з’яўляюцца падобнымі паводле рысаў характару, знешнім выглядзе, схільнасцях: *Перуніхі, Зюзі*.

Шляхам субстантывацыі ўтварыліся адзінкавыя мянушкі тыпу *Калядовы, Папоў, сямейныя мянушкі Манашкавыя, Бапціставыя*.

Складаныя найменні сярод разгледжаных мянушак нешматлікія. Як сведчаць назіранні, на Гродзеншчыне пашырэнне мае мадэль ‘назоўнік + прыметнік’: *Святы Дух, Божы Ангел, Божы адуванчык, Юр’еў Дзень* і інш. У адрозненне ад мянушак іншых груп, дзе прыметнік выконвае асноўную характарыстычную функцыю і можа быць па паходжанні якасным (*Салодкі Янак, Васька Нясмелы, Манька Белая, Кароткі Іван*), адносным або прыналежным (*Канцавы Казік, Люба Фядосіна, Гандзя Верцялішская*), у прааналізаванай групе галоўны і залежны кампанент часта выдзеліць складана, таму што ў многіх выпадках гэта непадзельнае словазлучэнне (*Святы Дух, Божы Ангел, Юр’еў Дзень*). Нават у мянушках накшталт *Чорна Лёдзя, Чортаў бацька* ў працэсе намінацыі семантычнае значэнне асобных кампанентаў сціраецца, іх можна ўспрымаць толькі як семантычна цэлае.

4. Заклучэнне

Такім чынам, нягледзячы на тое, што мянушкі функцыянуюць у вузкім соцыуме – пераважна ў побытавым асяроддзі, – гэта тая катэгорыя імёнаў, якая змяшчае ў сабе важную этнакультурную інфармацыю, бо фарміраванне названага класа онімаў адбывалася пад уплывам не толькі лінгвістычных заканамернасцей, але і пазамоўных фактараў. Неафіцыйныя вулічныя імёны Гродзеншчыны, з’яўляючыся часткай агульнабеларускай антрапанімічнай сістэмы, аб’ядноўваюць назвы, сваім паходжаннем звязаныя як з хрысціянскім светаўспрыняццем, так і з язычніцтвам. Мянускі характарызуюць дахрысціянскае і сучаснае грамадства не толькі з пункту гледжання яго сацыяльна-эканамічнага стану, класавай структуры, але на ўзроўні народнай псіхалогіі, акрэсліваюць рэлігійныя вераванні і ўяўленні народа.

Літаратура

- Bagdanovič, A. Ā., 1995, *Peražytki staražytnaga svetasuzirannâ ŭ belarusai*, Minsk.
[Багдановіч А. Я., 1995, *Перажыткі старажытнага светасузірання ў беларусаў*, Мінск.]
- Zinin S.I., 1972, *Wwiedieniije w russkuju antroponimiju*, Taszkiënt. [Зинин С.И., 1972, *Введение в русскую антропонию*, Ташкент.]

- Ìvačka У., 1991, *Nekatoryâ aktualnyâ pytanni belaruskaj antrapanimiki*, (v:) *Dyâlektalogiâ i kultura belaruskaj movy: Tèz. rèsp. navuk.-prakt. kanf.*, Minsk, s. 215–219. [Ивашка У., 1991, *Некаторыя актуальныя пытанні беларускай антрапанімікі*, (в:) *Дыялекталогія і культура беларускай мовы: тез. респ. навук.-практ. канф.*, Мінск, с. 215–219.]
- Lâškevič V.M., 2006, *Ìmëny-mânuški, utvoranyâ ad “Nomina impersonalia”*, (v:) *Aktualnye voprosy slavânskoj onomastiki: Materialy III Meždunar. nauč. konf.*, Gomel, s. 185–192. [Ляшкевіч В. М., 2006, *Імёны-мянушкі, утвораныя ад “Nomina impersonalia”*, (в:) *Актуальныя пытанні славянскай ономастыкі: Матэрыялы III Міжнароднага навукавага канферэнса*, Гомель.]
- Lyč L., 1996, *Gìstoryâ kultury Belarusi*, Minsk. [Лыч Л., 1996, *Гісторыя культуры Беларусі*, Мінск.]
- Rogalew A.F., 2009, *Istoriczeskaja antroponimija Gomiela i okriestnostiej*, Gomel. [Рогалев А.Ф., 2009, *Історыічная антрапанімія Гомеля і акрысціянства*, Гомель.]

NICKNAMES AS A MEANS OF REPRESENTATION OF PAGAN
AND CHRISTIAN BELIEFS OF BELARUSIANS

ABSTRACT

Key words: nickname, pagan names, informal nicknames semantic structure, appellative, formant

The article is devoted to analysis of the informal nicknames of Belarusians. The subject of investigation are nicknames, in the semantic structure which reflects the traces of pagan beliefs and Christian world perception of our ancestors structural and semantic organization of similar onyms. Special attention is paid to studies the types of lexical stems that were been derivative base have been defined. In some cases the authors have tried to find out the reasons of occurrence of informal nicknames, to analyse influence linguistic and extralinguistic factors on character of a nomination of the person. The material of the article will be usefull to linguists, and anyone interested in the history of the Belarusian language and culture.